

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

Sławomir Śliwa¹, PROFYLAKTICKÉ DOVEDNOSTI POLSKÝCH STUDENTŮ

Abstrakt

Článek se zabývá diagnózou profylaktických dovedností studentů, se zaměřením na pedagogiku, konkrétně na předškolní sociální pedagogiku Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Opolu. Autor v úvodu představuje koncepci na téma profylaktických dovedností. Druhá část článku se zaměřuje na výsledky výzkumu. Výzkum byl proveden na 100 respondentech prostřednictvím dotazníků. V závěru nalezneme výsledky výzkumu týkajících se hodnocení získaných dovedností a doporučení pro budoucí učitelé-profylaktiky.

Klíčová slova: profylaxe, profylaktické kompetence, předškolní edukace

Úvod

Současné modely profylaktické intervence, které jsou realizovány na polských školách ukazují, že realizátory prevence mají být především učitelé. A tak se také děje. Učitelé realizují školní výchovně profylaktické programy ve spolupráci s pedagogy a školními psychology. Navíc tento fakt také vyplývá z nových standardů v oblasti výchovně profylaktických programů.

Podle Z. B. Gasia i W. Poleszaka učitelé plní klíčovou roli v budování školního prostředí, které je příznivé pro výchovu a prevenci. Vycházejí z myšlenky, že každý učitel plní tyto čtyři funkce. **Funkce modelu** – učitel představuje pro studenty vzor dospělého člověka, se kterým se mohou identifikovat. **Didaktická funkce** – učitel přibližuje studentům vědeckou stránku vyučovaného předmětu, umožňuje jim porozumět lidem i světu, a také mechanismům jejich fungování. **Instruktažní funkce** – učitel je, dalo by se říct, jakýmsi trenérem v oblasti učení a zlepšování základních dovedností a kompetencí, které jsou důležité

¹ dr, Adiunkt na Wydziale Ekonomiczno-Pedagogicznym w Wyższej Szkole Zarządzania i Administracji w Opolu, koordynator projektu.

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

v každodenním životě. **Výchovná funkce** – v této funkci je učitel průvodcem v odhalování studentských osobních potencialů skrze plnění úkolů, které rozvíjejí jejich osobnost a odpovědnost za vlastní rozvoj.

Jak zdůrazňuje J. Szymańska učitelé hrají velmi důležitou roli v budování odolnosti u dětí především v mateřské a základní škole. U studentů posiluje motivaci k učení a pocit bezpečí, když na ně učitelé mají velké nároky, a když jim dávají pozitivní zpětné vazby. V takovém případě učitelé vystupují v roli mentora nebo poručníka. Role učitele je nezastupitelná v rozvoji odolnosti především u těch dětí, které nemají dostatečnou podporu ze strany rodičů.

Krzysztof Ostaszewski především poukazuje na druh kontaktu mezi učitelem a studentem. Dle jeho názoru, druh kontaktu a druh prevence ve velké míře záleží na kompetencích učitele. Na učitelé jsou kladeny vysoké nároky, aby učitelé mohli tyto nároky zvládnout, existují různá školení, která jim mají mimo jiné pomoci zlepšit osobní kompetence, interpersonální a sociální dovednosti a empatii vůči studentům. Především na učitelích-profylaktických leží úkol rozvíjet dovednosti k pomáhání a dobré komunikaci mezi studenty, kteří se účastní preventivních akcí. Mezi tyto dovednosti patří:

- schopnost porozumět druhé osobě,
- starat se o problémy druhých
- zájmy,
- úcta,
- upevňování psychické pohody,
- zachování vlastní identity,
- akceptování druhých.

Tyto body spadají do sociálních a interpersonálních dovedností. Druhou skupinou odborných dovedností, které je potřeba rozvíjet jsou dovednosti, které vedou ke správné realizaci profylaktických činností, a to prostřednictvím aktivizačních/interaktivních metod. Jak zdůrazňuje K. Ostaszewski dovednosti z obou zmíněných skupin slouží osobám, které realizují profylaktické aktivity v oblasti univerzální prevence nebo těm, kteří pracují s rizikovými skupinami (selektivní a indikační profylaxe).

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

K. Ostaszewski rozdělił oblasti odborné způsobilosti profylaktika takto:

- vědomosti,
- pracovní dovednosti „face to face“,
- dovednosti, které slouží k rozvíjení kvality práce a k rozvíjení vztahů s okolním světem.

Z vědeckého hlediska K. Ostaszewski položil teoretické základy vědy o rizikovém chování dětí a mládeže a základy vědy o prevenci. Dovednosti vztahující se k práci „face to face“ slouží k pomáhání a dobrému porozumění účastníkům profylaktických akcí. V oblasti svázané s odbornými dovednostmi, které slouží k rozvíjení kvality práce a k rozvíjení vztahů s okolním světem, klade důraz na plánování, evaluaci profylaktických akcí a na spolupráci s partnery a realizátory projektu.

Dalo by se říct, že učitel-profylaktik by měl získat znalosti z těchto oblastí:

- **základy profesní prevence:** základy právní interakce, interaktivní strategie, metodologie sociálních výzkumů, psychopedagogické výzkumy, konstruování preventivních programů, monitoring a evaluace;
- **základní vědomosti o chování rizikových dětí a mládeže:** rizikové faktory, výzkumy o rizikovém chování, psychoaktivní látky, klasifikace chování rizikových dětí a mládeže;
- **základní vědomosti o správném vývoji dětí, mládeže:** poruchy chování, tvořivost, kreativita, výchova dětí, resocializace, sociální pedagogika, sociální psychologie, rozvojová a klinická psychologie, sociální deviace a společenská kontrola, sociologie mládeže;
- **základní vědomosti o práci s dětmi, mládeží a rodiči:** teoretické vědecké základy vysvětlující chování dětí, mládeže a dospělých, formy a metody výuky a práce s dětmi a mládeží.

Měli by také zvládat následující dovednosti:

- **práce se studenty a jejich rodiči:** diagnostika, práce s dětmi a jejich rodiči, motivace, jít příkladem, mít pozitivní vliv na ostatní, budování autority, budování týmu, budování pozitivních vztahů, spolupráce;

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

- **návrhy preventivních programů:** konstruování a uskutečňování školních preventivních programů;
- **realizace preventivních programů:** monitorování a evaluace;
- **psychosociální dovednosti:** zlepšování kompetencí, samostudium, komunikační dovednosti, schopnost poradit si v složitých situacích, asertivita, způsobilost řešit problémy, tvořivost, zvládání stresu, rozhodování, rozpoznávání emocionálních stavů u sebe i u druhých, empatie.

Metodické předpoklady

Výzkum probíhal od listopadu do prosince v roce 2018. Výzkumu se účastnili studenti Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Opolu obor sociální pedagogika – předškolní pedagogika a I. a II. stupeň základní školy.

Předmětem výzkumu byly preventivní kompetence budoucích učitelů předškolního vzdělávání.

Teoretickým a kognitivním cílem výzkumu byla diagnóza profylaktických kompetencí studentů sociální pedagogiky.

Praktickým a implementačním cílem bylo vypracování praktických doporučení pro budoucí učitele-profylaktiky.

Hlavním problémem výzkumu je otázka: *Jaké jsou kompetence studentů sociální pedagogiky?*

Specifické problémy:

1. *V jakém stupni vzdělání v oblasti prevence se má bádát?*
2. *Jaké preventivní dovednosti se mají zkoumat?*
3. *Jaké zkušenosti s prevencí mají účastníci výzkumu?*

Ve výzkumu je využita diagnostická sonda – dotazník. Využito bylo *Kwestionariusz Kompetencji Profilaktycznych* (dotazník profylaktických kompetencí), který zpracoval S. Śliwa.

Dotazník se skládal z 83 tvrzení převedených na pětistupňovou Likertovu škálu. Dotazník byl rozdělen na tři části, kde se první část zabývala vědomostmi, druhá dovednostmi a třetí prevencí. Na konci dotazníku byly otázky týkající se základních údajů o respondentech.

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

V tomto článku byly diskutovány vybrané problémy. Analýza dat byla zpracována skrze statistický program IBM SPSS Statistics.

Respondenti v 55,0 % (55 osob) byli posluchači na prvním stupni univerzity. Jednalo se především o ženy – 96,0 % (96 osob). Věk je představen v Tabulce č. 1.

Tabulka č. 1 Věk respondentů

	Počet	Procent	Kumulativní četnost
do 25 let	32	32,0	32,0
26-35 let	39	39,0	71,0
36-45 let	28	28,0	99,0
46-55 let	1	1,0	100,0
Celkem	100	100,0	

Zdroj: vlastní zpracování.

Profylaktické kompetence studentů sociální pedagogiky se zaměřením na předškolní pedagogiku

Z výzkumu vyplývá, že budoucí pedagogové hodnotí velmi nízko své znalosti v oblasti právního vlivu na prevenci: 17,0 % velmi špatně, 17,0 % špatně, 48,0 % respondentů nebylo schopno jednoznačně odpovědět na tuto otázku. Pouze 15,0 % osob vyhodnotilo své znalosti v právních základech dobře a jenom 3,0 % velmi dobře. Tak nízké výsledky mohou znamenat, že během vyučování se učitelé zaměřují spíše na všeobecné základy prevence než na právní akty, které stanovují jednotlivé zákony a předpisy. Mimo jiné: zákon z 26.10.1982 o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (zákon o výchově ve střízlivosti a boji proti alkoholismu), zákon z 29.7.2015 o przeciwdziałaniu narkomanii (zákon o boji proti narkomanii) nebo také předpis Ministerstva národního vzdělávání z 18. 8. 2015, který ustanovuje rozsah a formy prevence na školách, osvětě, edukaci a předávání informací, kterými usiluje o boj proti narkomanii.

Dále respondenti zhodnotili své znalosti v oblasti vědeckých základů týkající se teorie vysvětlující chování dětí, mládeže a dospělých. Až 42,0 % je hodnotili na stupni dobře a 11,0 % velmi dobře. Pouze 1 osoba hodnotila své vědomosti velmi špatně a 11 špatně. Co třetí

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

student zná strategii profylaktické intervence (24,0 % odpověděli „dobře“ a 9,0 – „velmi dobře“).

Lze soudit, že učitelé přistupují k prevenci spíše skrze všeobecné zkušenosti než na základě vědeckých teorií, které mají pomáhat praktické profylaxi.

Další oblast se zabývala hodnocením znalostí ochranných a rizikových faktorů, kde 24,0 % osob ohodnotilo své vědomosti na stupni dobře a 22,0 % na stupni velmi dobře. Již níže byly hodnoceny vědomosti z výzkumu rizikového chování (32,0 % odpovědi „dobře“ a pouze 8,0 % - „velmi dobře“).

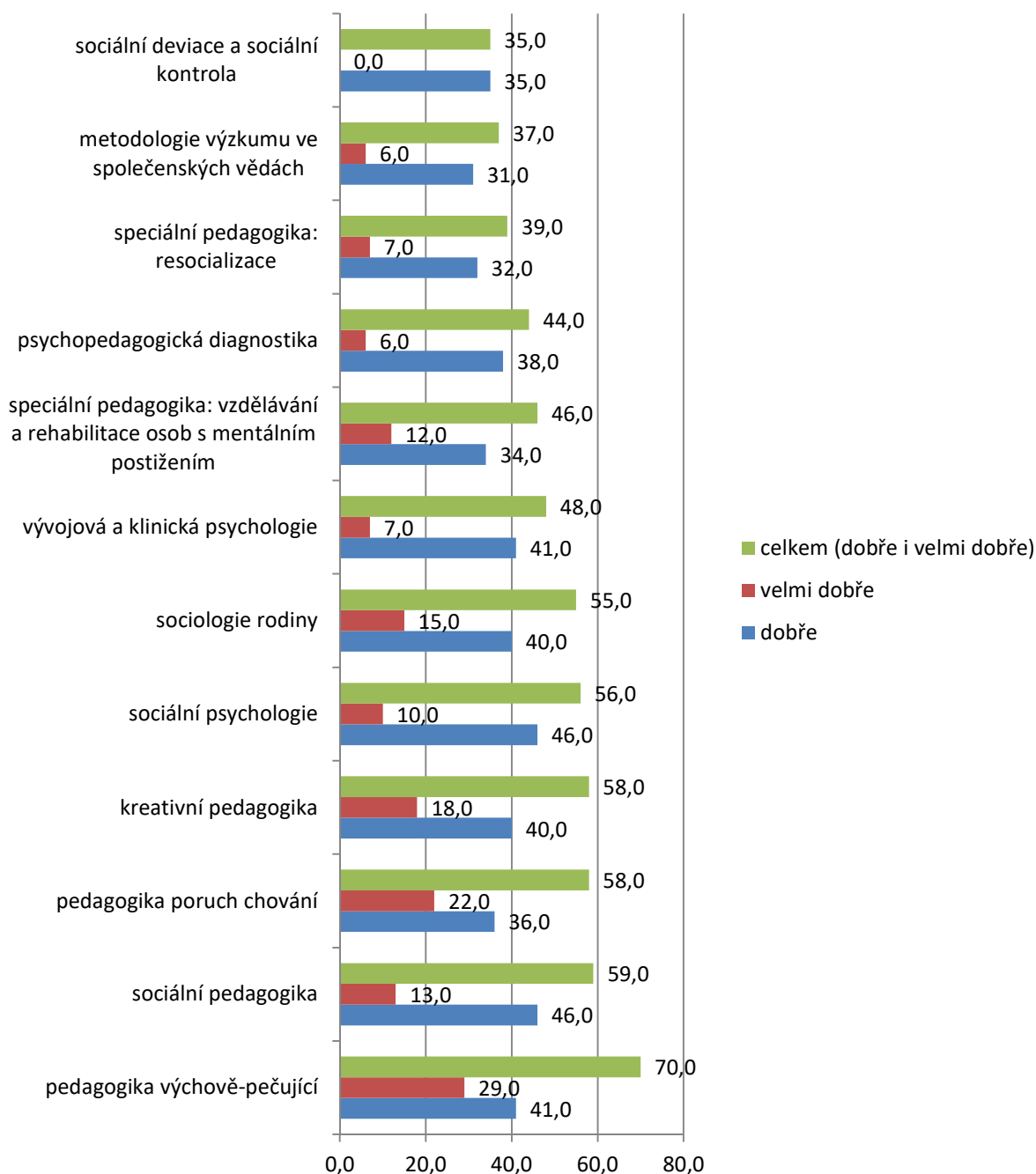
Proto stojí za úvahu, zda by do programu výchovy příštích učitelů neměly být vloženy také moduly aktivit, které vyplývají z epidemiologických výzkumů.

Více byly oceněny znalosti z oblastí rizikového chování dětí a mládeže (53,0 % odpovědi „dobře“ a 22,0 % - „velmi dobře“) a znalostí z oblastí psychoaktivních látek (45,0 % odpovědi „dobře“ a 16,0 % - „velmi dobře“).

Pokud jde o znalosti týkající se oborů spolupracujících s profylaxí, nejvíce byly oceněny znalosti z oblasti sociální pedagogiky, pedagogiky poruch chování a tvořivé pedagogiky. O něco hůře hodnotí studenti své znalosti v oblasti sociální psychologie, sociologie rodiny, vývojové a klinické psychologie, sociální pedagogiky (edukace a rehabilitace osob s mentálním postižením) nebo také psychopedagogické diagnostiky. Nejhůře jsou hodnoceny oblasti sociální pedagogiky (resocializace), metodologie výzkumu společenských věd a sociologie deviací a sociální kontroly. Všechna data jsou shrnuta v Grafu č. 1.

Graf č. 1 Znalost respondentů oborů související s profylaxí

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

Zdroj: vlastní zpracování

Respondenti mají malé znalosti o vývoji profylaktických programů (24,0 % odpovědi „dobře“ a pouze 1,0 % „velmi dobře“) a znalosti z oblasti monitorování a evaluace profylaktických programů (20,0 % odpovědi „dobře“ a 7,0 % „velmi dobře“). To dokazuje, že obsah programů

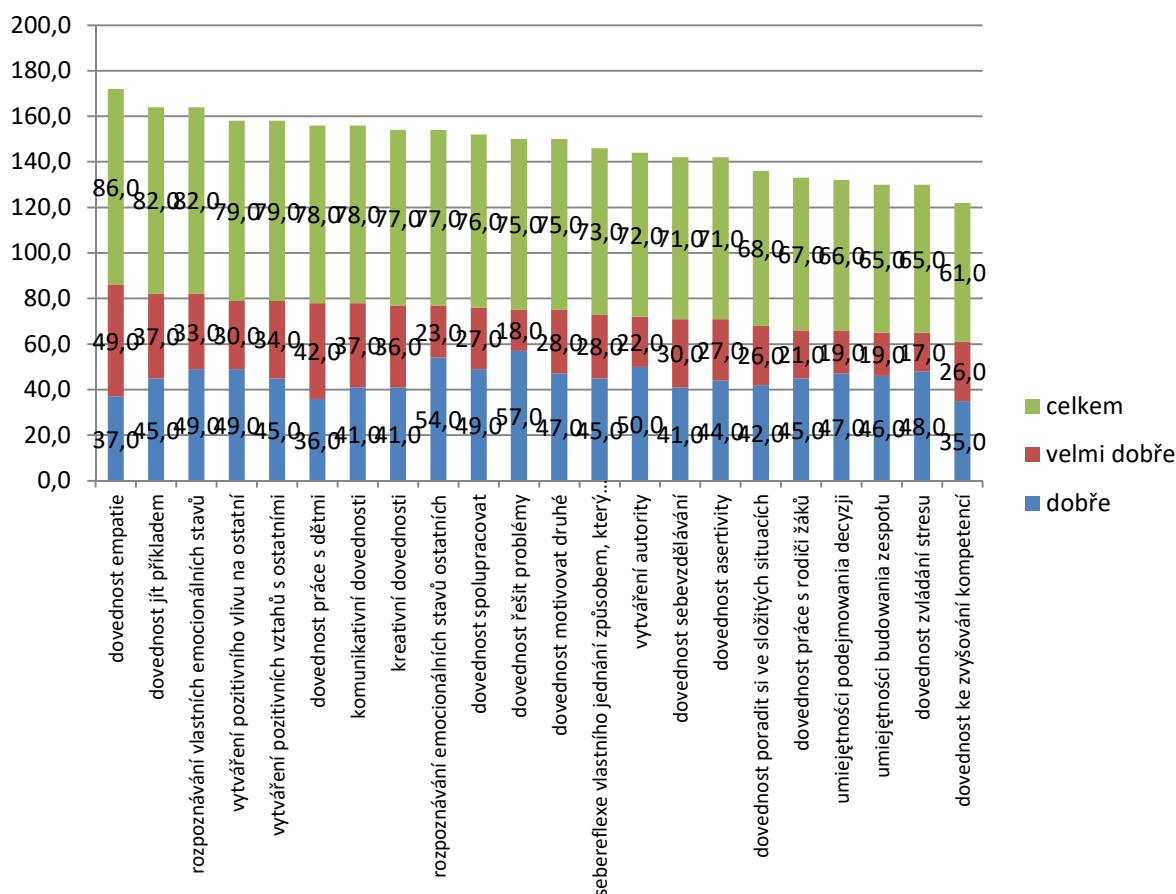
Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

by měl být obohacen zejména o moduly, které se připravují na tvorbu profylaktických programů, jejich realizaci a hodnocení.

Na druhou stranu o mnoho více studentů ocenilo své vědomosti forem a metod výuky a práci s dětmi. Až 39,0 % je ocenili dobře a 25,0 % velmi dobře. Je vidět, že studenti pedagogiky se v této oblasti cítí mnohem sebejistěji.

Pokud jde o sebehodnocení interpersonálních dovedností nejlépe hodnotili budoucí učitelé empatii (odpověď „dobře“ a „velmi dobře“ – 86,0 %), dovednost dávat příklad (82,0 %), rozpoznávání svých emocionálních stavů (82,0 %), pozitivní ovlivňování ostatních (79,0 %), vytváření pozitivních vztahů s ostatními (78,0 %), dovednost práce s dětmi (78,0 %), komunikační dovednosti (77,0 %), kreativní dovednosti (77,0 %), rozpoznávání emocionálních stavů ostatních (76,0 %), dovednost spolupracovat (75,0 %), dovednost řešit problémy (75,0 %), dovednost motivovat druhé (73,0 %), dovednost jednání způsobem, který... (72,0 %), vytváření autority (71,0 %), dovednost sebevzdělávání (71,0 %), dovednost asertivity (68,0 %), dovednost poradit si ve složitých situacích (67,0 %), dovednost práce s rodiči žáků (66,0 %), umjetnost podjmwania decyzji (65,0 %), umjetnost budowania zespolu (65,0 %), dovednost zvládání stresu (65,0 %), dovednost ke zvyšování kompetencí (61,0 %).

Graf č. 2 Hodnocení vybraných interpersonálních dovedností (%)

Zdroj: vlastní zpracování

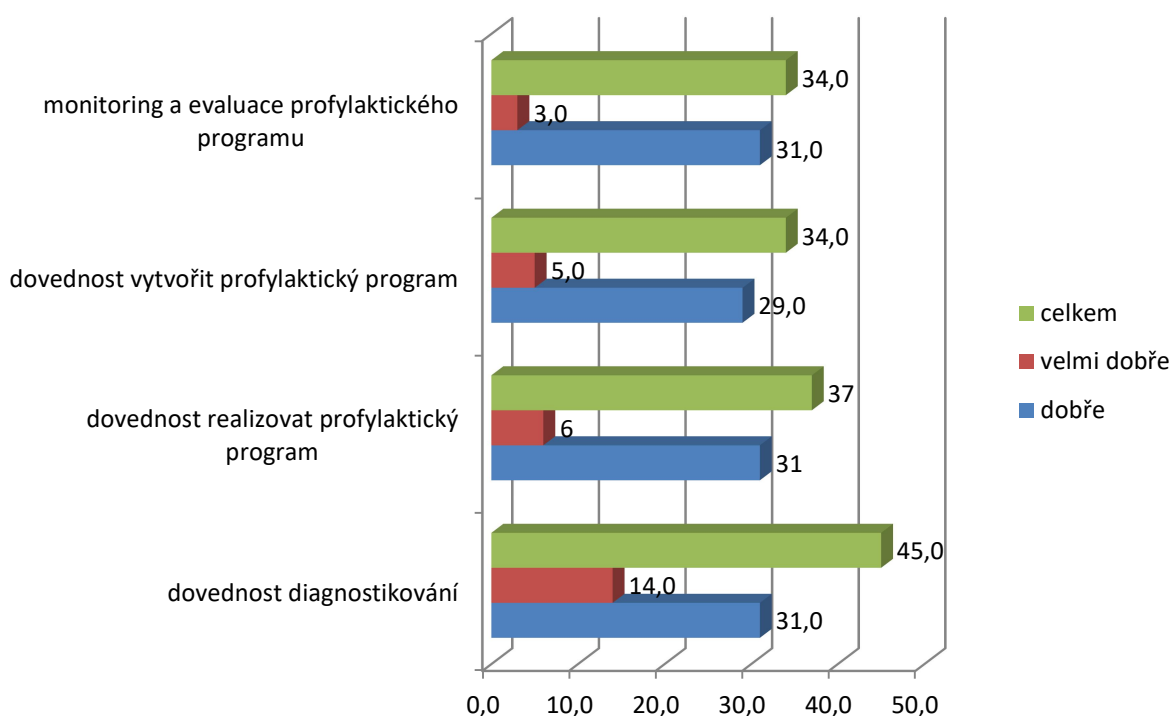
Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

Velmi vysoko byly respondenty hodnoceny dovednosti jako: tvořivost (77,0 %), schopnost rozpoznat emoční stavy druhých (77,0 %), interakční dovednosti (76,0 %), schopnost řešit problémy (75,0 %), schopnost motivovat ostatní (75,0 %), autoreflexe (73,0 %), budování autority (72,0 %), sebevzdělávání a asertivita (po 71,0 %).

To dokazuje, že respondenti si jsou jisti svými interpersonálními dovednostmi, které se pravděpodobně formovaly a posilovaly během studia.

Jiné to je u znalostí, které se týkají prevence. Dovednost diagnostikování byla oceněna nízko, protože pouze 45,0 % respondentů ji hodnotilo stupněm dobře a velmi dobře. Schopnost realizovat preventivní programy byla oceněna stupněm dobře a velmi dobře u 37,0 % respondentů. Schopnost konstruovat preventivní programy, monitorování a evaluace preventivních programů byla oceněna pouze u 34,0 % respondentů.

Graf č. 3 Dovednosti sebehodnocení respondentů v oblasti profylaktických intervencí

Zdroj: vlastní zpracování

Z toho vyplývá, že budoucí pedagogové se necítí být dobře připraveni na zvládání profylaxe. Možná, že studijní programy určené učitelům a standardy výuky učitelů kladou větší důraz na

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

didaktiku než na profylaxi. Je důležité, aby se studenti na univerzitě zabývali nejen didaktikou, ale také prevencí a výchovou mladých lidí.

Další oblastí, kterou studenti hodnotili, byly jejich vědomosti a zkušenosti svázané s dopady profylaxe. Nehledě na to, že v oblasti prevence nastávají pozitivní změny týkající se předávání informací, i přesto se ve velké míře objevují opatření svázané s negativní profylaxí. I tak až 76,0 % respondentů (26,0 % odpovědí „rozhodně souhlasím“ a 48,0 % „spíše souhlasím“) si myslí, že profylaktické programy se mají týkat boje proti patologickým jevům. O něco méně tedy 61,0 % osob tvrdí, že profylaktické programy se mají týkat především témat závislosti, agrese a násilí. Dále 53,0 % respondentů si myslí, že by se profylaktické programy měly týkat především negativních účinků užívání psychoaktivních látek.

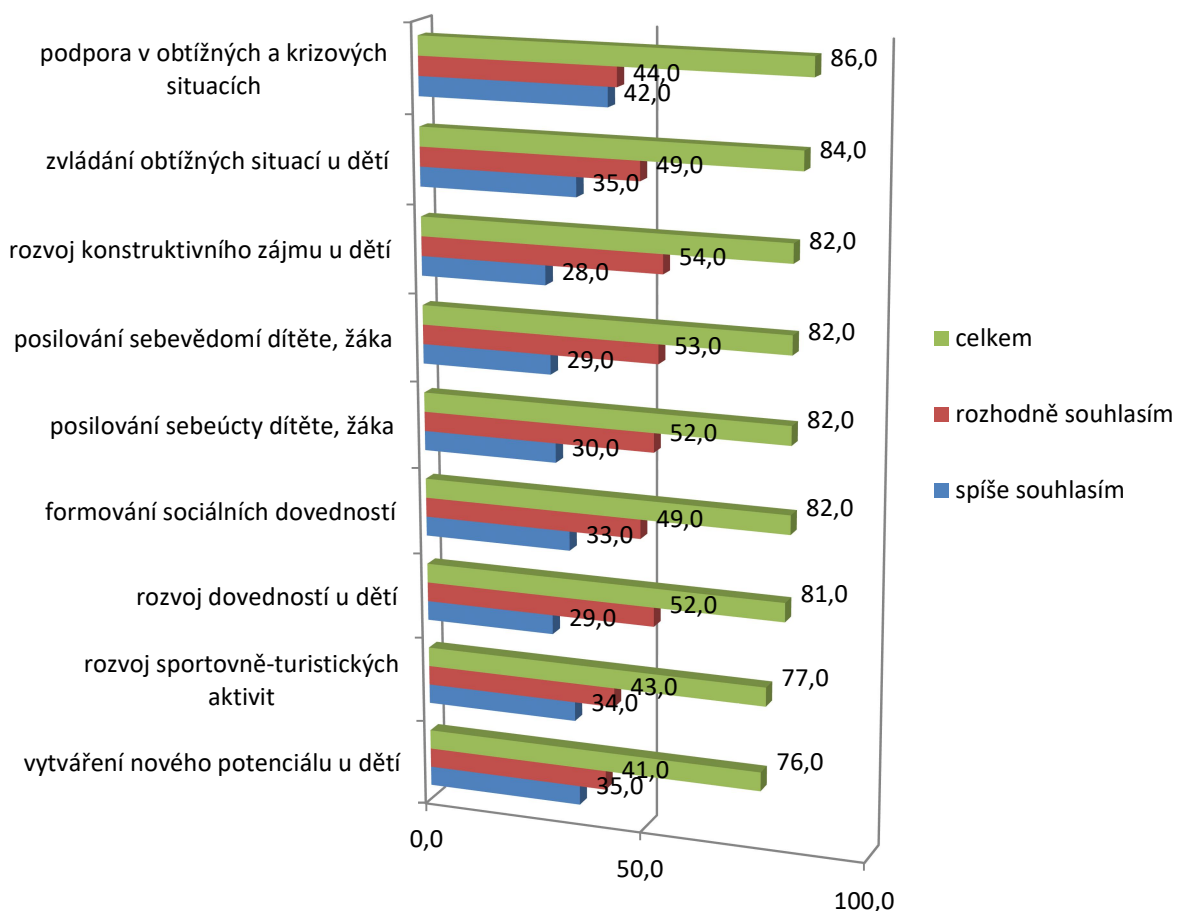
Stejní respondenti si myslí, že by se profylaktické programy měly zaměřit spíše na pozitivní profylaxi, která se zaměřuje na posílení ochranných faktorů, posílení psychosociálních dovedností nebo na propagaci alternativních akcí.

Názory respondentů jsou uvedeny v Grafu č.4. Je vidět, že budoucí učitelé si myslí, že je lepší podporovat děti a mládež v těžkých situacích a v rozvojových krizích, (42,0 % odpovědí „spíše ano“ a 44,0 % „rozhodně ano“), učit zvládnutí těžkých životních situací (35,0 % odpovědí „spíše ano“ a 49,0 % „rozhodně ano“), rozvíjet konstruktivně zájmy dětí (28,0 % odpovědí „spíše ano“ a 54,0 % „rozhodně ano“).

Všechny tyto aktivity jsou v souladu s pozitivním rozvojem dětí a mládeže. Pomáhají výchově, předcházejí rizikovému chování, ale především nemají v sobě skrytý obsah, který by mohl v určitých situacích škodit.

Graf č. 4 Vědomosti a zkušenosti zkoumaných svázané s profylaktickou intervencí (%)

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

Zdroj: vlastní zpracování

Shrnutí

Jak ukazují tyto výzkumy, stupeň dovedností svázaných s profylaktickou intervencí příštích pedagogů můžeme ocenit spíše průměrně. Studenti oceňovali své vědomosti a dovednosti v oblasti tvorby profylaktický programů, jejich uskutečňování, monitorování a hodnocení. Možná je to dáno nedostatkem studijních programů, které nekladou důraz na praktické záležitosti. Na druhou stranu, můžeme kladně hodnotit fakt, že respondenti více ocenili své psychosociální dovednosti, empatii, schopnost jít příkladem, rozpoznat emocionální stavy, mít pozitivní vliv na druhé, pracovat s dětmi a schopnost komunikace. Nepochybně metodická připravenost pro uskutečňování profylaktických programů na školách je velmi důležitá. Občas se stává, že ve školách je lepším profylaktikem „klasický“ učitel, který má „určité“ emocionální a interpersonální cítění.

Z výzkumu vyplývá, že se profylaxe obrací pozitivním směrem. Postupem času se bude stále méně využívat zakořeněných praktik, které se vztahují k negativní profylaxi. Důležitou roli v této souvislosti hrají univerzity, které připravují budoucí pedagogy, proto je důležité pamatovat na to, aby se obsah vzdělání netýkal pouze didaktiky a metodiky, ale také se zaměřil na výchovu a profylaxi.

Literatura

Gaś Z.B., Poleszak W., *Opracowujemy i ewaluujemy program wychowawczo-profilaktyczny szkoły*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017.

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz ze środków budżetu państwa.
Przekraczamy granice

Ostaszewski K., *Kompetencje zawodowe profilaktyka*, „Serwis informacyjny Narkomania” nr 4 (68), 2014, s. 8-13.

Ostaszewski K., *Teoretyczne podstawy profilaktyki szkolnej*, [w:] *Profilaktyka w szkole, Stan i rekomendacje dla systemu oddziaływań w Polsce*, red. W. Poleszak, Fundacja „Masz Szansę”, Lublin 2019, s. 14-23.

Szymańska J., *Programy profilaktyczne, Podstawy profesjonalnej profilaktyki*, ORE, Warszawa 2012.

ŚLIWA, S., 2015. *Profilaktyka pedagogiczna*, Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski.